

ANDRZEJ MARYNIARCZYK SDB

Lublin

O AUTONOMICZNE POJĘCIE SYSTEMU METAFIZYKI (CZ. 1)*

Ze względu na szeroki kontekst, w którym występuje słowo „system”, koniecznym wydaje się wstępnie nakreślenie „mapy” jego użycia. Treść więc tego artykułu wyznaczą zagadnienia związane z (1) leksykalną wykładnią terminu „system”, która stanowi dla niego bazę znaczeniową; (2) z kolei zostanie przywołany filozoficzno-pragmatyczny kontekst posługiwania się tym terminem i (3) dopełniony scjentyistycznym, w którym pojęcie „system” pełni kluczowe znaczenie (czego wyrazem jest powstanie „Ogólnej teorii systemów”). W drugiej części artykułu podejmiemy próbę wyodrębnienia (4) autonomicznego pojęcia „systemu” metafizyki i (5) sposobu jego wyodrębnienia.

Głównym zadaniem, jakie tu sobie stawiamy, to – na tle bogactwa znaczeniowego pojęcia „system” – dotrzeć do jego najbardziej pierwotnego znaczenia, które może być przyjęte jako autonomiczne dla metafizyki (tomizmu egzystencjalnego), gwarantując zarazem realizm, neutralizm i uniwersalizm jej poznania.

1. Leksykalna wykładnia terminu „system”

Słownikowe znaczenie terminu „system” możemy wyprowadzać od starołacińskiego słowa *systema*, *-atis*¹, oznaczającego pierwotnie interwał muzyczny. W łacinie średniowiecznej i nowożytnej określano nim *universum* (kosmos) lub *corpus* artykułów wiary. Grecki odpowiednik tego słowa: *σύστημα*, *-ατος* oznaczał całość zorganizowaną, ukształtowanie, uporządkowanie, ciało człowie-

* Artykuł ten został opracowany w ramach programu MEN pn. „Świat – człowiek – kultura w interpretacji filozofii klasycznej”.

¹ Zob. L. Bronowski. *Słownik łacińsko-polski*. Wilno 1905; por. A. Jougan. *Słownik kościelny łacińsko-polski*. Poznań–Warszawa–Lublin 1958 s. 670; A. Bielickowski. *Słownik polsko-łaciński*. Kraków 1866 s. 1530.

ka lub zwierzęcia, zbiór części itp.² W innym, szerszym, kontekście termin ten stosowano na określenie porządku wyznaczonego planowym układem części, zbioru jednostek tworzących całość organiczną, formę lub sposób zorganizowania czegoś. Ponadto określano nim metodę, czyli uświadomiony sposób postępowania, dyscyplinę naukową rozumianą jako zbiór zasad stanowiących podstawę, sposób zarządzania i organizacji, jednostkę metryczną (np. w geologii i biologii), teorię naukową, doktrynę itd.

Nie sposób wyliczyć wszystkich znaczeń, które wiązane są z tym terminem.

Za Słownikiem oxfordzkim³ możemy wyróżnić trzy grupy znaczeniowe, w których występuje słowo „system”. I tak, termin ten używany jest na określenie (1) „zorganizowanych lub powiązanych z sobą grup przedmiotów”, (2) może też oznaczać „zbiór (uporządkowany) zasad”, „schemat”, „metodę poznania” lub metodę „porządkowania”. (3) Wreszcie termin ten dość często występuje jako przydawka (w złożeniach słownych) na określenie właściwości czynności, układów czy funkcji (np. podział systematyczny, system nazw itp.)

Na podstawie powyższej charakterystyki trudno otrzymać jednoznaczne rozumienie terminu „system”. Oscyluje ono pomiędzy „porządkowaniem – zestawieniem – całością organiczną – metodą” a „teorią” (nauką). W ten sposób może-

² Słowo σύστημα składa się z przedrostka συν-, który wzięty przysłówkowo może oznaczać „razem”, „wespół”, „oprócz”, „krom tego”, zaś wzięty przyimkowo oznacza „z”, „razem z”, „wraz z ” i szeregu temu podobnych znaczeń, oraz z rdzenia -στα- wywodzącego się od słowa ἵσταναι lub ἵστημι, oznaczającego „organizować”, „zaprowadzać”, „dla siebie ustalać” itp. Zob. Z. Węclewski. *Słownik grecko-polski*. Warszawa [b.r.w.] s. 622; por. *The Oxford English Dictionary*. Vol. 10. Oxford 1970 s. 393, a także zob. *Słownik grecko-polski*. Red. Z. Abramowiczówna. T. 2. Warszawa 1960 s. 514-515.

³ *The Oxford English Dictionary* (jw. s. 393-394) podaje szereg znaczeń tego terminu, porządkując je w trzy główne grupy. I tak, (I) pierwsza grupa znaczeniowa osnuta jest wokół pojęcia systemu jako „organizacji lub powiązania szeregu przedmiotów” i obejmuje taką rodzinę znaczeniową jak: (1) a) zbiór lub szereg rzeczy powiązanych z sobą; b) całościowy układ rzeczy stworzonych, universum świata; (2) w fizyce oznacza grupę ciał poruszających się wokół innych w przestrzeni; (3) w biologii określa a) zbiór organizmów lub części w ciele zwierzęcym o podobnej strukturze i funkcji; b) także ciało zwierzęce w całości; (4) w nauce i technice używany jest na określenie a) organizacji elementów lub rzeczy, a także b) działania według określonego planu i celu; (5) w muzyce oznacza interwał lub skalę; (6) w literaturze to grupa wierszy powiązanych z sobą; (7) potocznie kokon do podtrzymywania włosów (dawniej noszony przez kobiety). (II) Druga grupa znaczeń tego terminu związana jest z pojęciem „zbiór zasad”, „schemat”, „metoda” i może oznaczać: (8) a) zbiór odpowiednich zasad, idei; b) teorię lub hipotezę wyjaśniającą istnienie i działanie ciał niebieskich, c) teorię w opozycji do praktyki; d) pracę lub opis związany z całościowym ujęciem przedmiotu; (9) a) schemat lub opis związany z określonym planem, b) także formę, definicję, model; (10) abstrakt, prosty dowód lub metodę porządkowania, a także sam porządek. I wreszcie (III) trzecia grupa znaczeniowa terminu „system” wyznaczona jest jego rozumieniem jako „atrybutu”, „przydawki”, „określnika” charakteryzującego daną czynność lub wiedzę czy przedmiot.

my wyodrębnić pojęcia: „system”, „systemowość” oraz „systematyzacja”, przyporządkowane odpowiednim czynnościom, układom lub teoriom. Różnorodność ta już na początku utwierdza nas w przekonaniu, że wyrażenie „system” należy traktować jako termin *a n a l o g i c z n y*, którego znaczenie możemy otrzymać przywołując każdorazowo kontekst, w którym ono występuje. Stąd dalsze analizy będą zmierzały w tym właśnie kierunku.

2. Kontekst filozoficzno-pragmatyczny

Termin „system” wchodzi do filozofii stosunkowo późno⁴. Filozofię jako „system” określano o tyle, o ile ta w strukturze swej (budowie) odtwarzała całość organiczną lub stanowiła uporządkowaną wiedzę o charakterze całościowym (mądrościowym)⁵.

Z czasem pojęcie „system” stało się naczelną kategorią wartościowania poznania filozoficznego, systemowość zaś ostateczną gwarancją tego, co prawdziwe⁶. W wieku wielkich systemów idealistycznych, postkantowskich, w terminologii filozoficznej pojęciem „system” określano to, co trwałe i stałe.

Na terenie filozofii możemy więc spotkać się z bogatą praktyką odnoszenia terminu „system”, jak i z różnymi typami filozofii systemów. Przykładowo (a nie wyczerpująco) wskażemy na najbardziej reprezentatywne rozumienie „systemu”, by w ten sposób postąpić dalej na drodze uwyrażniania pojęcia „systemu” metafizyki.

⁴ Po raz pierwszy pojawia się w *Corpus Hippocraticum* w *Epidemiai* 7, 83 (zob. w: *Medicorum Graecorum opera, quae extant*. T. 23. Leipzig 1823 s. 685). Arystoteles terminem „system” określał tak sztuczne budowle, jak i poetyckie dzieła epickie, a nawet państwo. Stoicy „systemem” nazywali sztukę ujęcia istoty wiedzy o rzeczywistości. Dla Capelli słowo to oznaczało doskonałość i absolutność przedmiotu, chociaż odnosił je tylko do specyficznej rzeczywistości czy budowli, jaką jest świat muzyki – muzyczny system tonów. Na pojęciu „systemu” jako czegoś doskonałego, obiektywnego i absolutnego została nabudowana – zwłaszcza od Kartezjusza – koncepcja myślenia demonstratywnego w nauce.

⁵ Zob. A. V. D. S t e i n. *Der Systembegriff in seiner geschichtlichen Entwicklung*. W: *System und Klassifikation in Wissenschaft und Dokumentation*. Hrsg. von A. Diemer. Meisenheim 1968 s. 1-13.

⁶ We współczesnym języku niemieckim występuje przymiotnik *systematisch* na określenie tego, co teoretyczne (np. *systematische Betrachtung* – teoretyczne rozważania), w odróżnieniu od tego, co historyczne (np. *geschichtliche Betrachtung* – historyczne rozważania). Stąd na terenie języka niemieckiego funkcjonują wyrażenia *Historiker* – na oznaczenie historyka filozofii – i *Systematiker* – na określenie teoretyka filozofii. Zob. *Enciclopedia Italiana di Scienze. Lettere ed Arti*. Fondata da Giovanni Treccani. Roma 1950 s. 921.

2. 1. System jako cel i forma filozofii

Rozumienie to korzeniami sięga aż do stoików, którzy terminem „system” określają dobrze zorganizowaną całość kosmiczną i proponują, by przydawką *συστηματικόν* określać *całość* wiedzy (możliwej do zdobycia) o tym, co dobrze zorganizowane w kosmosie⁷. Tym samym właśnie miałyby się charakteryzować poznanie filozoficzne w odróżnieniu od innych typów poznania. W ten też sposób „system” staje się celem i formą poznania filozoficznego.

Rozumienie to zostanie ugruntowane w tradycji platońsko-arystotelesowskiej, w której terminem „system” określano wiedzę całościową o charakterze filozoficznym⁸.

W tym kontekście słowo „system” wskazuje na jego „narzędnią” rolę w poznaniu filozoficznym. Wyrażenie zaś „wielkie systemy filozoficzne” (starożytnie, średniowieczne czy nowożytnie) oznacza formę i cel wiedzy filozoficznej, charakteryzującej się całościowością wiedzy o świecie.

Skrajne postawienie problemu „systemu filozofii” jako celu i formy poznania pociąga za sobą koncepcję filozofii jako teorii systemu. Dochodzi przy tym do *ontologii* (uprzedmiotowienia) formy i sposobu poznawania, zaś filozofia w systemie i poprzez system zaczyna się sama sobie uświadamiać⁹.

Jeśli w ten sposób pojmie się filozofię, która żeby pozostać sobą, musi dokonywać „systematyzacji” i formować się w „system”, to w tym „systematycznym” postępowaniu osiąga ona swój najwyższy cel i odsłania swą specyfikę¹⁰.

⁷ Zob. *Stein*, jw. s. 1-13.

⁸ *E. Fink. Sein – Wahrheit – Welt.* Haag 1958 s. 17 nn.; *D. W. Hamlyn. Metaphysics.* Cambridge 1984 (Autor przedstawia historię teorii metafizycznych).

⁹ „Wspaniałe systemy – pisze E. Gilson – idealistów, którzy noszą w pełni zasłużone miano wielkich myślicieli, należą raczej do królestwa sztuki niż do królestwa filozofii. [...] Fichte, Schelling, Hegel czy Schopenhauer mogą pojąć – praktycznie rzecz biorąc – dowolny problem metafizyczny i wysnuć zeń cały świat, z tą samą swobodą z jaką Bach komponuje fugę, niekiedy nawet z wynikiem wzbudzającym podobne zadowolenie estetyczne. Bach jednak postępuje właściwie, gdyż celem sztuki jest tworzenie, Hegel natomiast myli się, gdyż celem filozofii jest poznanie. Filozofia nie może być systemem podobnie jak nie może nim być nauka. Wszelka myśl systematyzująca bowiem zaczyna się od wysuwania założeń, podczas gdy filozofia jako poznanie zaczyna od patrzenia i na nim musi kończyć” (*Byt i istota.* Tłum. P. Lubicz, J. Nowak. Warszawa 1963 s. 269).

¹⁰ Bezwarunkowa wola systemowości w filozofii, która stale jej towarzyszy, wielokrotnie poddawana była krytyce. Od S. Kierkegarda pochodzi powiedzenie, że „filozof systematyk jest jak człowiek, który buduje dom, ale mieszka obok w namiocie”. Zaś F. Nietzsche powtarzał, że „współczuje wszystkim systematykom i schodzi im z drogi”. On też dążenie do systemu nazywa „niedostatkiem prawdziwej nauki”. Zob. *M. G. Zahner. System.* W: *Handbuch philosophischer Grundbegriffe.* T. 5. Kösel-München 1974 s. 1463.

2. 2. System jako „archetyp” wartościowego poznania

Jeśli wyrażenie „system” określa nie tyle cel i formę poznania filozoficznego, co p o s t a w ę poznawczą, wyrażającą się w poznaniu „uogólniającym” – to może on (system) być rozumiany jako „archetyp” poznania wartościowego. Parmenides, Sokrates, a przede wszystkim Platon z swą koncepcją poznania ogólnego jako jedynie wartościowego byłiby prekursorami tej interpretacji¹¹.

Skrajne podkreślenie wartości poznania ogólnego (odpowiednie do sposobu istnienia rzeczy), wyrażanego w ramach „systemu”, rodzi pytanie, czy rozum, który realizuje to poznanie, jest zgodny z „samowysuniętym” prawem „bycia” ogółem czy nie. Czyli, czy sam jest „systemem” (czymś ogólnym) z natury. System bowiem pojęty jako „archetyp” wartościowego poznania (myślenia) pełniłby funkcję „samowysuniętego prawa-bytu”. Wynikałaby stąd niesprawiedliwość założeń „systemu”, gdyż rozum jako „s y s t e m” ze wszystkim, co myślenie obejmuje, stanowiłby jedno. W ten sposób teza ta przestaje być twierdzeniem, na które poszukujemy uzasadnienia, lecz staje się nieuniknioną odpowiedzią na pytanie, jak rozum sam może poznać się w tzw. „podwójnej roli”¹².

2. 3. System jako sposób poznania (złożonej) rzeczywistości

Za podstawę do tego typu wykładni pojęcia „system” może posłużyć interpretacja greckiego czasownika συνίστημι w znaczeniu „razem zestawiać” lub „istnieć jako zestawiony, złożony”. Takie rozumienie „systemu” byłoby osadzone w filozofii Arystotelesa, dla którego świat jest zbiorem bytów, a każdy byt istnieje jako rzeczywistość złożona. Poznanie natomiast dokonuje się (tak wielości jak i złożoności) w ramach abstrakcyjnie ujętego o g ó ł u (systemu)¹³.

„Zestawiać razem” to z jednej strony dokonywać dowolnych kombinacji (od gromadzenia do zestawiania), z drugiej zaś to proces (porządkowania), który

¹¹ Zob. *Faidros* 277 B-C; por. B. A. G. F u l l e r. *Historia filozofii*. T. 1. Warszawa 1966 s. 155-156.

¹² Jednak ograniczenie rozumu, a przez to i niespełnienie tego, co z idei „systemu” jako archetypu poznania wynika (a co dostrzega Kant), pociąga za sobą zależność od warunków możliwego doświadczenia. Zob. Z a h n, jw.

¹³ Szerzej na ten temat pisze H. Seid (*Beiträge zu Aristoteles Erkenntnislehre und Metaphysik*. Amsterdam 1984), a także E. Laszlo (*Introduction to Systems Philosophy. Toward a New Paradigm of Contemporary Thought*. New York 1972).

przebiega według ustalonego wzorca. Każdy element porządkowany ma wyznaczone odpowiednie miejsce według „zasady systemowości”.

Przy tej interpretacji pojęcia „system” akcent jest położony na jego funkcjonalną rolę. Natomiast „system” w znaczeniu „istnieć-jako-zestawiony” (złożony) wskazuje na pewną zależność od faktyczności, która każdorazowo musi być pokazywana w ramach ujęć systemowych¹⁴.

Wolność nakreślonego porządku nie jest tu pojmowana jako przynależąca do subiektywności (choć zachodzą i takie przypadki) ani tym bardziej wybrana jako subiektywność i postawiona przeciwko obiektywności. Wolny plan (system) porządku i prawdziwy porządek uzupełniają się, przy czym zgodności tej nie można rozumieć jako układu dwóch różniących się od siebie rzeczy. W ten sposób otrzymujemy przedmiotowe i funkcjonalne rozumienie pojęcia „system”.

Rozumienie „systemu” jako „bycie-zestawionym” (złożonym) jest podstawą przedmiotowej interpretacji systemu i stanowi przedmiot zainteresowania metafizyki. Zaś „system” w znaczeniu „zestawiać”, „porządkować”, gdzie zasada tego zestawiania i porządkowania może być rozmaicie określana, stanowi podstawę i przedmiot różnorodnych teorii systemów¹⁵.

2. 4. System jako miejsce spełniania się prawdy

Z Kartezjuszem wchodzi do filozofii dążenie do uniwersalnego systemu, który przejawia się w skonstruowaniu odpowiedniej metody. Wiedza (filozofia) jako system powinna się wyrażać i doskonalić w ścisłym sposobie definiowania i uzasadniania swoich twierdzeń. Stąd koniecznym jest przyjęcie takiego punktu wyjścia, w którym prawda i pewność występują razem i stanowią istotę systemu. Ten aksjomat kartezjańskiego systemu jest zawarty w zasadzie „Cogito” i wyraża samoświadomość świadomego podmiotu. „Sum cogitans” jako jedyne i prawdziwe założenie jest kryterium i zasadą systemowości.

Od Kartezjusza myślenie systemowe wchodzi do nowożytnej filozofii jako postulat metodologiczny¹⁶. Możemy tu dostrzec zapowiedź formowania się

¹⁴ Z a h n, jw. s. 1465 nn.

¹⁵ Gilson zwraca uwagę na pewien paradoks poznania systemowego, rozumianego jako „porządkowanie” czy „zestawianie”. Wskazuje, że „za każdym razem, gdy rozum o d k r y w a metodę [czyli system porządkowania – przyp. A. M.] pozwalającą na zrozumienie pewnego rodzaju bytu, wtedy nie będąc w stanie panować nad własnym odkryciem, identyfikuje on z samym bytem to, co jest jedynie jednym z jego przejawów i usiłuje uczynić metodą filozofii pierwszej metodę nauki szczegółowej, którą właśnie stworzył” (*Byt i istota* s. 273. Por. H. D i n g l e r. *Das System*. München 1930).

¹⁶ Jeszcze dalej doprowadzi subiektywizację systemu Malebranche, podczas gdy Wolff widział

postawy poznawczej głoszącej pierwszeństwo metody nad rzeczą, która swoje najradykałniejsze odbicie znajdzie w pozytywizmie¹⁷.

Postulat kartezjańskiej idei systemu powraca w nowej postaci u Kanta, Fichtego (także Schellinga) i Hegla. Postulat ten dotyczy systemu nie tylko jako metody, ale jako „źródła prawdy”.

Jeśli dla Kartezjusza „samoświadome-cogito” pojawia się jako punkt ciężkości systemu, to dla Kanta owo systemo-twórcze „cogito” nie jest „pojęciem-za-sadą”, poprzez które coś może zostać pomyślane, lecz „przedstawieniem tego, na czym wszystkie myśli są odpowiednio oparte”¹⁸.

Od Fichtego natomiast pochodzi podstawowe rozróżnienie określające system nie jako „fakt”, lecz jako „b y c i e f a k t u”, przez co pojęcie systemu nabiera nowego znaczenia. W fichteańskiej wykładni filozofia jest „systemem wolności”, przy czym „system” pojmowany jest nie tyle jako „genetivus subiectivus”, lecz jako „genetivus obiectivus”, to znaczy: nie jako sposób ujęcia, ale jako sposób bycia faktu¹⁹.

Z kolei Hegel potraktował system jako miejsce przedstawienia rozwoju i ujawnienia się Absolutu. Stąd w systemie jako „pojęciu absolutnym” zawarte są nie tylko konieczności logiczne i przedmiotowe, ale także metoda i rezultat. Różnica między metodą jako formą porządku i przedmiotem jako zawartością porządkowania nie jest prawie uwzględniana. Prawda pojawia się jako całość zmiany, która sama siebie rozwija. Do prawdy przynależy droga pewności, bezpośredniości i nieokreślonej ogólności. W tym też sensie system jest „byciem dla siebie samego”, a więc miejscem spełnienia się prawdy²⁰.

w nim tylko coś formalnego. Zob. A. M. Ziółkowski. *Filozofia René Descartes'a*. Warszawa 1989 s. 90 nn.; por. O. Hamelin. *Le Système de Descartes*. Paris 1921; por. J. L. Finan. *The System as a Principle of Methodological Decision*. W: R. M. Gagne (red.). *Psychological Principles in System Development*. New York 1962.

¹⁷ Gilson zauważa, że „kartezjanizm jest doskonałym przykładem tego, co dzieje się z filozofią, gdy przyjmujemy, że byt materialny jako taki jest bytem rozciągniętym i że winien być traktowany za pomocą tej samej metody, która jest właściwa matematyce. W XVIII wieku Kant uświadamia sobie filozoficzne implikacje fizyki Newtona, reformuje więc filozofię tak, aby uzasadniała ona jednocześnie newtonowską koncepcję wszechświata”. Później August Comte modelował będzie filozofię na sposób socjologii, Spencer na sposób biologii rządzonej prawami ewolucji itd. W ten sposób metoda pojawia się przed rzeczą w rozważaniach filozoficznych. Zob. Gilson. *Byt i istota* s. 273-274.

¹⁸ Zob. M. J. Simek. *Idea transcendentalizmu u Fichtego i Kanta*. Warszawa 1977 s. 17 nn.

¹⁹ Zob. Zahn, jw. s. 1467 nn.

²⁰ Zob. T. Langan. *Filozofia niemiecka*. W: E. Gilson [inni]. *Historia filozofii współczesnej*. Warszawa 1979 s. 51 nn.; por. G. W. F. Hegel. *Fenomenologia ducha*. Tłum. A. Landman. T. 1. Warszawa 1963 s. 394 nn.

Przywołane (przykładowo) najbardziej charakterystyczne konteksty odnoszenia w historii filozofii terminu „system” możemy uporządkować w cztery nurty (ciągle aktualne, choć różnie determinowane)²¹. I tak, (1) pierwszy związany jest z znaczeniem pojęcia „system” jako poznania filozoficznego, charakteryzującego się całościowością wiedzy o rzeczywistości i ogólnością. (2) Drugi wyznaczony jest rozumieniem „systemu filozoficznego” jako postawy poznawczej i jest spełnieniem naturalnych (także wrodzonych) potrzeb *p o d m i o - t u*. (3) Trzeci natomiast nurt znaczeniowy tego terminu osnuty jest wokół pojęcia „systemu” (filozoficznego) jako *m e t o d y* porządkowania, zestawiania złożonej i mnogiej rzeczywistości, według odpowiednich „zasad systemowości”. (4) I wreszcie czwarty nurt wykładni tego pojęcia wyznaczony jest rozumieniem „systemu” jako miejsca spełnienia się prawdy, a zarazem bytu.

W ten sposób w historii filozofii odnajdujemy źródło różnorodnych pojęć „systemu” metafizyki... Pozwala nam to, w procesie *u w y r a ż n i a n i a* pojęcia „system metafizyki”, zwrócić uwagę na różne konteksty, w których może być dokonywana charakterystyka „systemu”, jak i dostrzec podstawy formowania się różnorodnych *f i l o z o f i i* (teorii) systemów.

2. 5. Rodzaje filozofii systemów²²

Jako klucz do porządkowania różnych filozofii (w sensie „teorii”) systemów wybieramy interpretację opozycji „część–całość”²³. Chcemy w ten sposób pokazać powiązanie teorii (filozofii) systemów z przyjętą koncepcją rzeczywis-

²¹ Należałoby także zwrócić uwagę na nurt odrzucający filozofię systemową czy poznanie w ramach systemu. Choćby wspomnieć tylko filozofię procesu. Szerzej na ten temat zob. P. G i l - b e r t. *System and Philosophy*. „Philosophy” 59:1984 No. 229 s. 331-341; por. N. R e s c h e r. *The Strife of System: An Essay on the Grounds and Implications of Philosophical Diversity*. Pittsburgh 1985.

²² Należy tu wskazać na powszechną „anarchię”, jaka panuje co do przeprowadzenia typologii i klasyfikacji filozofii systemów. Szerzej na ten temat, zob. m.in.: F. K r o n e r. *Die Anarchie der Philosophischen Systema*. Graz 1970; L a s z l o, jw. szczególnie I i II rozdz.; P. K. M’P h e r s o n. *Nauka o systemach i filozofia systemów*. „Zagadnienia Naukoznawstwa” 1974 z. 4 s. 519-548; E. O. E l l i s, R. J. L u d w i g. *System Philosophy*. New Jersey 1962.

²³ O wyborze tego kryterium zadecydowało to, że może być podstawą tak typologii systemów filozoficznych, jak i filozofii systemów, gdyż w obu przypadkach u ich podstaw implikowana jest koncepcja rzeczywistości. Szerzej na ten temat zob. m.in.: A. J. B a h n. *Wholes and Parts*. „The Southwestern Journal of Philosophy” 1:1972 vol. 3 s. 17-22; E. L e r n e r (red.). *Parts and Wholes*. New York 1963; K. E. T r a c y. *Wholes and Structures*. Copenhagen 1959.

tości (bytu). Za M. Bunge oraz A. J. Bahnem możemy wyróżnić pięć typów filozofii systemów²⁴:

(1) *A t o m i z m*. Zgodnie z tą filozofią (teorią) głosi się, że część istnieje bez całości. U podstaw tej wykładni leży pogląd, iż świat jest agregatem elementów, które nie tworzą całości. Rozumienie świata, czyli systemowy obraz rzeczywistości, wyznaczony jest poznaniem części. Stąd też tak ontologia, jak i epistemologia czy metodologia poddane są prawom redukcjonistycznym. Rzeczywistość bowiem istnieje na sposób części i tak też może być tylko poznana²⁵. U podstaw tego typu filozofii (systemu) leży monistyczna wizja (koncepcja) rzeczywistości²⁶.

(2) *H o l i z m*. W przeciwieństwie do atomizmu zwolennicy holistycznej filozofii systemu dowodzą, że całość istnieje bez części. Przyjęty obraz świata przedstawia się jako całość nie mająca części. Całość tę poznajemy intuicyjnie, natomiast postrzeganie części jest następstwem niedoskonałości poznania potocznego²⁷. Przykładowo teorię tę możemy związać z filozofią Parmenidesa czy Platona, a także Hegla. W konsekwencji prowadzi to do monistycznej wizji świata (typu idealistycznego).

(3) *E m e r g e n t y z m*. Według emergentystycznej filozofii systemu przyjmuje się, że części istnieją wcześniej niż całość. Całość jest rezultatem złożenia. Części istnieją wraz z relacjami i wzajemnymi odniesieniami, a całość pojawia się jako zorganizowane oddziaływanie, którego natura i trwałość istnienia są wyznaczone tymi relacjami. Poznajemy je początkowo analitycznie, a następnie syntetycznie²⁸.

Teorię tę łączymy z tymi koncepcjami systemów filozoficznych, które całość traktują jako rezultat złożenia albo jako funkcję oddziaływania części czy samo

²⁴ Zob. A. J. B a h n. *Five Types of Systems Philosophy*. „International Journal of General Systems” 4:1981 vol. 6. (tłum. pol.: *Pięć typów filozofii systemów*. „Zagadnienia Naukoznawstwa” 1982 z. 1-2. s. 105-12); M. B u n g e. *General Systems and Holism*. „General Systems Yearbook” 22:1977 s. 87-90. Cytowany już wcześniej P. K. M’Pherson jako kryterium porządkowania filozofii systemów wybiera „SPOSÓB patrzenia na obiekt” i stąd mogą być systemy: empiryczne, analityczne, instrumentalne, normatywne i holistyczne itp.

²⁵ Zob. B a h n. *Pięć typów filozofii systemów* s. 106.

²⁶ Por. A. Th. P e p e r z a k. *System and History in Philosophy*. Alabany 1986. Praca zawiera też bogatą bibliografię omawianego zagadnienia.

²⁷ Zob. B a h n. *Pięć typów filozofii systemów* s. 107.

²⁸ Tamże. Por. T. D. B o w l e r. *System Thinking. Its Scope and Applicability*. Amsterdam 1980.

oddziaływanie²⁹. Jako przykład możemy wskazać systemy wariabilistyczne (Heraklit), ewolucyjno-dialektyczne (Hegel) czy procesualne (Whitehead) itp.

(4) **S t r u k t u r a l i z m**. Przedstawiciele tego typu filozofii systemu głoszą, że całość poprzedza część. U podstaw tego poglądu leży koncepcja świata jako universum, będącego całością samoistną, w obrębie której istnieją wszystkie inne części, procesy czy zdarzenia, oddziałujące na siebie w zależności od całości. Tak całość, jak i części poznajemy na podstawie „twórczej dedukcji”³⁰. Z całości tej jak z matrycy wyłaniają się inne podsystemy, których istnienie jest jednak nie do pomyślenia bez całości. Traktuje się więc świat jako „continuum” określające zarówno przestrzeń i czas, jak też zdarzenia czasoprzestrzenne.

Filozofia ta ukazuje nam świat jako stałą strukturę, która przygotowuje części do całości, jak i „całości do roli części w całościach nadrzędnych”³¹. Istnieje więc „super struktura” jako naczelna zasada „systemowości”. Poznanie adekwatne może dokonywać się tylko w ramach systemu (struktury). Wynika to z twierdzenia, że każda poszczególna cząstka systemu (całości) istnieje w pewnym sensie równocześnie, w każdej chwili i w każdej cząstce zajmowanej przez system³². Tego typu teoria systemów jest charakterystyczna dla filozofii Kanta, Fichtego, Schellinga, a przede wszystkim strukturalistów.

(5) **O r g a n i c y z m**. Według organicystycznej filozofii systemu części i całość istnieją współzależnie, tzn. nie istnieje całość bez części i część bez całości. Stąd każdy istniejący system ma zarówno części, jak i jest całością, która nie sprowadza się do sumy części. W organicystycznej filozofii systemu rzeczywistość jawi się jako „żywy organizm”.

Gdy traktujemy całość i część – pisze A. J. Bahn – jako przeciwieństwa, „to zazwyczaj zapoznajemy dodatkową całość, tę mianowicie, która obejmuje za-

²⁹ W emergentystycznej filozofii systemu możemy odnaleźć elementy tak teorii atomistycznej, jak i holistycznej. Obejmuje ona bowiem wiele filozofii: od wyznających atomizm do zwolenników holizmu w odniesieniu do pojęcia systemu. W związku z tym głosi się, że istnieją właściwości emergentyczne, które są charakterystyczne dla każdego poziomu organizacji. Odkrycie sposobu i poziomu powiązań pozwala zrozumieć każdy byt. Podstawowymi pojęciami wchodzącymi do słownika rozumienia pojęcia „system” w wykładni emergentystycznej są: całościowość, wzrost, zróżnicowanie, porządek, dominacja itp. Wyjaśnienie w ramach tak rozumianego systemu jest opozycją w stosunku do procedur analitycznych. Zob. L a s z l o, jw. s. 109.

³⁰ B a h n. *Pięć typów filozofii sytemów* s. 107.

³¹ Zob. L a s z l o, jw. s. 285.

³² Zob. P. K. M’P h e r s o n. *Systemy i nauka o systemach; próba odpowiedzi na niektóre kwestie ontologiczne i epistemologiczne*. „Zagadnienia Naukoznawstwa” 1981 z. 3-4 s. 255-288; t e n ż e. *Perspective on Systems Science and System Philosophy*. „Futures” 6:1974 s. 219-239.

równy całość w opozycji do jej części, jak i części w opozycji do ich całości, oraz ich opozycję, komplementarność i biegunowość³³. To właśnie jest całość organiczna w odróżnieniu od całości zwykłej.

Zazwyczaj do charakterystyki tak rozumianego systemu wchodzi prawo przyczynowania, które zarazem jest zasadą całości, jak i kryterium jakości czy rodzajowości systemu. Prawo przyczynowania może określać relacje między elementami całości oraz między całością a jej elementami itp. Ale także w organicystycznej filozofii systemu zrozumienie całości organicznej może zasa-
dzać się na uznaniu, że wszelka różnorodność i zmienność istnieją w powiązaniu, jakie „całościowość” i „częściowość” ma w tym, co organiczne. Stąd od strony teoriopoznawczej organicyzm jest antyredukcjonizmem, zaś od strony ontologii jest opozycją przeciwko redukcji całości organicznych do całościowości bez części³⁴.

Przykładem tego typu koncepcji systemu jest filozofia Arystotelesa i różne jej odmiany³⁵.

Przywołana powyżej typologia filozofii systemów nie miała na celu wyczerpania tak złożonego problemu, jakim jest systematyzacja rodzajów filozofii systemu. Celem jej było w y d o b y c i e dalszych (znaczących) elementów, charakterystycznych dla rozumienia „systemu” w metafizyce. Elementem takim jest właśnie dostrzeżenie faktu z w i a z a n i a rozumienia pojęcia „system” z interpretacją opozycji „całość–część”, a więc z interpretacją rzeczywistości (bytu). Ponadto przywołane powyżej filozofie systemu stają w ścisłym związku z „ogólną teorią systemów”, która zdominowała współczesną naukę i przenika także do filozofii (metafizyki). Stąd scjentystyczną eksplikację terminu „system” poprzedziłam przywołaniem głównych typów filozofii systemu i ujawnieniem ich (ontologicznych) założeń, by w ten sposób wskazać na jej filozoficzne (ontologiczne) uwarunkowania (a nie odwrotnie).

³³ A. J. B a h n. *General Logic of Concrete Systems. Systems Science and Science*. London 1980 s. 561.

³⁴ Zob. t e n ż e. *Pięć typów filozofii systemów* s. 110 nn.

³⁵ Oczywiście przyporządkowanie poszczególnym filozofom określonych teorii systemów ma raczej charakter uprzykładowania niż klasyfikacji. Zob. m.in.: E. L a s z l o. *Systemowy obraz świata*. Warszawa 1978; G. M. W e i n b e r g. *Myślenie systemowe*. Warszawa 1979.

3. Scjentyistyczna³⁶ eksplikacja pojęcia „system”

Racja, dla której sięgamy w poszukiwaniu podstaw rozumienia systemu metafizycznego do scjentyistycznej eksplikacji, jest ta, że nierzadko w historii (co pokazuje E. Gilson³⁷) model poznania filozoficznego (a przede wszystkim metafizycznego) kształtowany był pod wpływem nauk szczegółowych, z drugiej zaś strony u podstaw systemów nauk szczegółowych i ich metod poznania leży określona filozofia (metafizyka)³⁸. Stąd uświadomienie sobie niektórych problemów i zarazem dostrzeżenie paradoksów ujęć systemowych, z którymi spotykamy się na terenie nauk szczegółowych, pozwoli nam ostrzej postawić zagadnienie systemu metafizyki i jej odrębności³⁹.

Próba podania definicji pojęcia „system” na terenie nauk szczegółowych najczęściej sprowadza się do poszukiwania „zasady definiowania”⁴⁰.

Dla L. von Bertalanffy’ego zasadą taką było pojęcie „oddziaływania”⁴¹, dla innych – jak np. dla A. Halla i R. Fagena – zasadą taką jest „relacja”⁴², jeszcze dla innych „członociowość”⁴³ itp.

Na samym wstępie należy zauważyć, że w poszukiwaniu definicji pojęcia „system” na terenie współczesnej nauki dąży się do jej u j e d n o z n a c z -

³⁶ Termin „scjentyzm” odnosimy generalnie do nauk szczegółowych (a przede wszystkim przyrodniczo-formalnych), które w czasach współczesnych ujęcia systemowe czynią metodologicznym „arche” poznania. Zob. m.in.: I. W. B l a u b e r g, V. N. S a d o w s k i, E. G. J u d i n. *Koncepcje systemowe we współczesnej nauce*. W: *Problemy metodologii badań systemowych*. Warszawa 1973; L. v o n B e r t a l a n f f y. *Ogólna teoria systemów. Podstawy, rozwój, zastosowanie*. Tłum. E. Woydyło-Woźniak. Warszawa 1984; L a s z l o. *Introduction to Systems Philosophy*.

³⁷ *Byt i istota* s. 273-274.

³⁸ Szerzej na ten temat: I. V. B l a u b e r g, V. N. S a d o w s k y, E. G. Y u d i n, *System Theory. Philosophical and Methodological Problems*. Moscow 1977; A. W i l s o n. *System Epistemologiczny*. W: E. L a s z l o (red.). *The World Systems*. New York 1973 s. 119-140; J. W. B l a u b e r g, E. G. J u d i n. *Problemy filozoficzne badania systemów i struktur*. „Zagadnienia Naukoznawstwa” 1970 z. 4 s. 105-15; M’P h e r s o n. *Systemy i nauka o systemach*; P. Z d a n o w i c z. *O niektórych związkach cybernetyki i ogólnej teorii systemów z naukami społecznymi i filozofią*. „Studia Filozoficzne” 20:1977 nr 5 s. 27; W. R. A s h b y. *General System Theory as a New Discipline*. „General Systems” 3:1958 s. 1-6.

³⁹ Zob. W. S a d o w s k i. *Paradoksy myślenia systemowego*. „Zagadnienia Naukoznawstwa” 1973 z. 9 s. 4 nn.

⁴⁰ Zob. M. I. P i e t r o w. *Zasada systemowości. Pojęcia podstawowe*. W: *Problemy metodologii badań systemowych* s. 41-52; A. D. H a l l, R. E. F a g e n. *Definition of System*. „General Systems” 1:1956 s. 18-28.

⁴¹ L. v o n B e r t a l a n f f y. *General System Theory*. New York 1968.

⁴² H a l l, F a g e n, jw. s. 19 nn.

⁴³ Zob. J. W. F o r r e s t e r. *Principles of Systems*. Cambridge 1975 s. 27 nn.

n i e n i a, tzn. poszukuje się tak uniwersalnej definicji, by odnosiła się do wszelkich systemów⁴⁴, w wyniku czego wykształtowała się „ogólna teoria systemów”⁴⁵.

Mimo to tak w naukach szczegółowych, jak i na terenie „ogólnej teorii systemów” spotykamy się z wieloma definicjami pojęcia „system”⁴⁶. I tak, termin ten używany jest najczęściej na określenie: (1) cech danej klasy obiektów, (2) zbioru elementów, (3) kompleksu oddziaływań przyczynowo-skutkowych, (4) dowolnego tworu pojęciowego lub fizycznego.

Przykładowo przytoczymy definicje najbardziej rozpowszechnione i typowe dla poszczególnych grup znaczeniowych pojęcia „system”.

3. 1. Definicje „systemu”, których podstawą są cechy danej klasy obiektów, determinują go jako: ogólny zespół zmiennych wybranych spośród innych⁴⁷; właściwość obiektów fizycznych pozostających w ograniczonej przestrzeni, która pozostaje tożsama w poddającym ją ocenie okresie czasu⁴⁸; suma zgodnych (harmonicznych) relacji zachodzących między jednostkami⁴⁹; właściwości

⁴⁴ Zob. P. C a w s. *Science and System: On the Diversity of Scientific Theory*. „General Systems” 13:1968 s. 3-12; K. E. B o u l d i n g. *General Systems as a Point of View*. W: M. M e s a r o v i k (red.). *Views on General Systems Theory*. New York 1964 s. 25-38; A s h b y, jw.; von B e r t a l a n f f y. *General Systems Theory*.

⁴⁵ L. von Bertalanffy w 1947 r. „ogólną teorią systemów” określił jedną z globalnych teorii, którą zdefiniował i ogłosił jako odpowiednią dla biologii. Pojęcie „ogólnej teorii systemów” funkcjonowało początkowo w ujęciach socjologicznych (Sorokin, 1928), a następnie w teoriach psychologicznych (Piaget) i historiozoficznych (Sprengler, Toynbee), by z kolei przenieść się na teren zarządzania, techniki itd. L. von Bertalanffy teorię swą oparł na biologicznej koncepcji systemu funkcjonującego na wzór organizmu (embrionu). Teorię tę zaprezentował w 1937 r. na Uniwersytecie w Chicago na seminarium filozoficznym Charlesa Morrisa. Propozycja jego spotkała się z chłodnym przyjęciem „jako jeszcze jedna odmiana metafizycznych poszukiwań ducha całości” tak mocno tkwiących w tradycji filozofii niemieckiej. Należy jednak zaznaczyć, że koncepcja „poznania systemowego” rodzi się obok „mechanicyzmu organicznego” Whiteheada (1925) i prac Cannona o homeostazie (1929). Sam zaś L. von Bertalanffy jako prekursora koncepcji „organizmowej” wskazuje C. Bernarda. „Chociaż na sam termin «system» – pisze L. von Bertalanffy – nie kładziono szczególnego nacisku, to w historii ujęć systemowych odnotowujemy wiele ambitnych nazwisk. I tak możemy się odwołać do Leibniza – «filozofii przyrody», Mikołaja z Kuzy – «zbiegu przeciwieństw», do medycyny mistycznej Paracelsusa czy do Vico i Ibn-Chalduna wizji historii jako ciągu zjawisk kulturowych czy «systemów», a także do dialektyki Marksa i Hegla – by wymienić bodaj kilka nazwisk z całej plejady myślicieli” (von B e r t a l a n f f y. *Ogólna teoria systemów* s. 39 nn.).

⁴⁶ W. Sadowski podaje około czterdziestu definicji pojęcia „system”. Zob. W. S a d o w - s k i. *Podstawy ogólnej teorii systemów (analiza logiczno-metodologiczna)*. Tłum A. Lewicka. Warszawa 1978 s. 14 nn.

⁴⁷ A s h b y, jw. s. 7 nn.

⁴⁸ Zob. G. B e r g m a n n. *Philosophy of Science*. Medison 1957 s. 79.

⁴⁹ Zob. A. R a p o p o r t. *Remarks on General System Theory*. „General Systems” 8:1963 s. 123-124.

zbioru działań (funkcji) powiązanych w czasie i przestrzeni przez zbiór praktycznych zadań podejmowania decyzji i oceny funkcjonowania⁵⁰; dziedzina organiczna w przestrzeni i w czasie, w której części – składniki – połączone są przez związki funkcjonalne⁵¹ itd.

W definicjach tych „system” ukazywany jest jako „właściwość” (jakość) zestawienia, złożenia, funkcjonowania.

3. 2. Z kolei „system” jako zbiór elementów wyrażany (definiowany) jest za pomocą następujących określeń: system to całość złożona i ukształtowana przez różne czynniki mające wspólny plan lub też służące do osiągnięcia wspólnego celu⁵²; urządzenie, proces lub zdarzenie⁵³; ogół oddziaływujących wzajemnie różnych funkcjonalnie jednostek (biologicznych, ludzkich, mechanicznych, informacyjnych, naturalnych) powiązanych z otoczeniem i służących osiągnięciu wspólnego celu przez oddziaływanie na nie (otoczenie)⁵⁴; zbiór powiązanych z sobą składników tej lub innej natury, uporządkowanych ze względu na relację, posiadający w pełni określone właściwości. Zbiór ten charakteryzuje się jednością, która wyraża się w integralnych własnościach i funkcjach tego zbioru⁵⁵ itp.

W przypadku tego typu definicji „systemu” akcent został położony na jego strukturę złożeniową.

3. 3. Natomiast definicję „systemu” jako kompleksu oddziaływań możemy odnaleźć w następujących wyrażeniach: system to kompleks działających na siebie elementów⁵⁶; zestaw rzeczy powiązanych czy też współzależnych wzajemnie tak, by razem tworzyć pewną jedność i całość⁵⁷; zintegrowana całość oddziałujących na siebie elementów przeznaczonych do wspólnego wypełniania zadanej funkcji⁵⁸ itp.

⁵⁰ Zob. S. S e n g u p a t a, R. L. A c k o f f. *System Theory from an Operations Research Point of View*. Tamże 10:1965 s. 43 nn.

⁵¹ Zob. J. G. M i l l e r. *Systemy żywe*. „Prakseologia” 34:1969 s. 7 nn.

⁵² Zob. E. L a s z l o. *System Philosophy: Survey an of Evolving Paradigm of Contemporary Thoguth*. W: *Proceedings of the XVth World Congress of Philosophy*. Vol. 1. Sofia 1973 s. 81-89.

⁵³ Zob. E l l i s, L u d w i g, jw. s. 3 nn.

⁵⁴ Zob. S a d o w s k i. *Podstawy ogólnej teorii systemów* s. 110.

⁵⁵ Tamże s. 111.

⁵⁶ Zob. L. v o n B e r t a l a n f f y. *An Outline of General System Theory*. „The British Journal for the Philosophy of Science” 2:1959 s. 134 nn.

⁵⁷ Zob. D. A. D i s t e f a n o [i i n n i]. *Feedback and Control Systems*. New York 1967 s. 10 nn.

⁵⁸ Zob. Ch. D. F l a g e [i i n n i]. *Operation Research and System Engineering*. Baltimore 1960 s. 58 nn.

Akcent w tych definicjach położony został na całościowość, która może mieć różnoraki charakter.

3. 4. Wreszcie spotykamy też definicję „systemu” jako dowolnego tworu pojęciowego (lub fizycznego).

Znajduje ona wyraz w takich określeniach, jak: system to model matematyczny porządkujący zjawisko, proces, zdarzenie czy mnogość⁵⁹; abstrakcja matematyczna, będąca modelem zjawiska dynamicznego⁶⁰; zbiór poprawnych twierdzeń, zasad i wypowiedzi⁶¹; a także wszystko, co można rozważać jako odrębnie istniejący przedmiot (idealnie lub realnie, sztucznie lub naturalnie)⁶² itp.

W tego typu definicjach kładzie się nacisk na sposób istnienia systemu: realny czy idealny (przedmiot czy konstrukt).

Wybrane i przytoczone powyżej definicje „systemu” i „systemowości” można określić jako definicje: matematyczno-abstrakcjonistyczne, lingwistyczno-semantyczne czy ontologiczno-epistemologiczne lub też jako definicje: przedmiotowe, operacyjne, modelowe, funkcjonalne itp., a to dlatego, że u ich podstaw leży różne kryterium definiowania.

Widoczna dość wyraźnie różnorodność utwierdza nas w przekonaniu o konieczności dokonywania kontekstualnej determinacji tego pojęcia. Ponadto, na terenie nauk szczegółowych i ogólnej teorii systemów widoczną staje się ciągła zależność implikowanych teorii poznania i koncepcji rzeczywistości.

Wśród współczesnych badań systemowych na terenie nauk szczegółowych (a także filozofii) przejawiają się dwie tendencje: w jednej traktuje się system jako z b i ó r, w drugiej – jako r e l a c j ę.

W stosunku do traktowania systemu jako relacji niektórzy teoretycy systemów wysuwają następujące zastrzeżenia⁶³: „relacje są tylko dwuargumentowe lub sprowadzane do dwuargumentowych. System stanowiąc organizację całościową i posiadając nieokreśloną liczbę elementów, nie daje się sprowadzić do

⁵⁹ Zob. A. A n g y a l. *Logic of Systems*. W: R. E. E m e r y (red.). *Systems Thinking. Selected Readings*. Hamondsworth 1969 s. 18-25.

⁶⁰ Zob. J. K l i r. *The General System as a Methodological Tool*. „General Systems” 10:1965 s. 29 nn.

⁶¹ Zob. M. M e s a r o v i ć. *General Systems Theory and Its Mathematical Foundations*. „Idee Transactions on Systems Science and Cybernetic” 4:1968 – cyt. za: S a d o w s k i. *Podstawy ogólnej teorii systemów* s. 109.

⁶² Zob. M. T o d a, E. J. S h u f o r d. *Logic of Systems: Introduction to Formal of Structure*. „General Systems” 10:1965 s. 8 nn.

⁶³ Zob. A n g y a l, jw. s. 19-29.

relacji dwuargumentowych i dlatego posiada zasadniczo inną naturę logiczną⁶⁴. Stąd dochodzi się do wniosku, że relacja i system są zupełnie przeciwnymi kategoriami logicznymi i system nie może być analizowany ani definiowany w kategoriach relacji.

Także definiowanie systemu w kategoriach zbioru spotyka się z opozycją. Dostrzeżono bowiem, że „przy formowaniu się zbioru punkt wyjścia stanowią elementy, których określone zestawy tworzą inne zbiory. Pierwotne dla systemu jest to, że jest to pewna całość składająca się z części, oddziałujących na siebie wzajemnie. Elementy systemu nie są dane wcześniej; formują się (lub są wybierane) w procesie podziału systemu, przy tym każdy system może być dzielony na różne sposoby. Każdy podział systemu stanowi zbiór, ale sam system nie jest zbiorem. System nie jest zbiorem, lecz można go rozważać jako zbiór⁶⁵. Analizy takie jednak można odnieść dopiero do „drugiego poziomu badań, kiedy już jest ustalone, jaki sposób podziału na elementy wybraliśmy ze względu na konkretny cel badania⁶⁶”.

W ostateczności teoretycy systemów zachęcają do tworzenia definicji opisowych, do czego przydatnymi mogą być takie „zasady”, jak: ⁶⁷ (1) zasada całościowości, (2) hierarchiczności czy (3) pluralizmu. Sam zaś opis systemu może być dokonywany przynajmniej z trzech punktów widzenia: (4) uwzględnienia zewnętrznych właściwości całościowości, (5) oparta na wewnętrznej budowie i układzie jego składników oraz (6) traktując dany system jako podsystem szerszego systemu.

Oczywiście „zasady” te i „aspekty” można dalej różnicować i w ten sposób doskonalic i uściślac pojecie „system”.

⁶⁴ Tamże s. 18.

⁶⁵ S a d o w s k i. *Podstawy ogólnej teorii systemów* s. 117; t e n ż e. *Paradoksy myślenia systemowego* s. 4 nn.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ Tamże s. 11 nn; por. E. L a s z l o. *Niektóre charakterystyki współczesnych nurtów badań systemowych*. „Zagadnienia Naukoznawstwa” 1972 z. 2 s. 162-69; H a l l, F a g e n. *Definition of System*. Ponadto całą teorię systemów można potraktować PRAGMATYCZNIE i rozumieć ją jako (1) teorię uogólniania (W. R. Ashby) – wyrażającą się w metodach „upraszczania”. Można tego dokonać poprzez (2) matematyzację działów teorii (Lange, Mesarović), (3) aksjomatyzację określonych działów teorii. (4) Można też teorię systemów potraktować jako narzędzie badań matematycznych, (5) jako teorię systemów hierarchicznych (G. Milsum), (6) i jako filozofię systemów (E. Laszlo) itp. Zasadniczo badania nad systemami mają charakter metodologiczno-logiczny (wyjaśnianie i porządkowanie pojęć oraz formalizacja i analiza matematyczna sformalizowanych systemów). Nas interesuje przede wszystkim problematyka ontologiczna systemu.

3. 5. Na zakończenie scjentyistycznej eksplikacji pojęcia „system” należałoby wskazać na kryteria „systemowości”, które wyróżniają teoretycy poznania systemowego⁶⁸.

Potrzeba wyróżnienia tego typu kryteriów wynika stąd, że samo pojęcie „system” – co mogliśmy powyżej zobaczyć – zostało rozciągnięte do granic poznawczej identyfikacji (percepcji). Kryteria te są zespołem cech treściowych i stanowią jakby wyciąg z opisu fenomenologicznego systemu. Mają one (kryteria) determinować system w trzech płaszczyznach: (1) wewnętrznej, gdzie wskazują na specyficzne elementy systemu; (2) zewnętrznej, gdzie wyróżnia się cechy typowe dla systemowości; (3) działania, gdzie ukazuje się właściwości funkcjonowania systemu. A więc dotyczy struktury systemu, samej systemowości oraz funkcjonowania systemu.

Do strukturalnych kryteriów „bycia systemem” należą m.in. takie fakty, jak: „bycie zbiorem”, „elementem”, „relacją”, „podsystemem”, „wzajemnie oddziałującymi częściami” itp.

Do kryteriów określających „systemowość” należą: „całościowość”, „integracja”, „oddziaływanie”, „stabilność”, „bycie obiektem”, „bycie przedmiotem”, „bycie zdarzeniem”, „bycie procesem” itp.

Natomiast funkcjonalnymi kryteriami systemu byłyby takie właściwości, jak: „zachowanie”, „adaptacja”, „celowość”, „ewolucja”, „homeostaza”⁶⁹ itp.

Przedstawiona powyżej scjentyistyczna eksplikacja pojęcia „system” nie jest wyczerpującym przedstawieniem tejże problematyki na polu nauk szczegółowych (takiego celu nie zakładaliśmy). Mimo to przywołanie w tej uproszczonej formie miało na celu postawić przed nami w s p ó ł c z e s n e (scil. scjentyistyczne) rozumienie tego pojęcia poprzez odsłonięcie kontekstu jego użycia.

Generalnie możemy stwierdzić, że najczęściej (1) pojęcie „system” jest stosowane na oznaczenie „tworu p o d m i o t o w e g o”, a więc konstruktowi podmiotu poznającego, który może być opisywany tak w aspekcie statycznym (zbiór, model, kompleks), jak i dynamicznym (działanie, jednoczenie itp); strukturalnym (zespół relacji, elementów), jak i funkcjonalnym (uporządkowanie, celowe działanie itp.).

W związku z tym (2) pojawia się pewien metafizyczny paradoks, a mianowicie przedmiotem poznania staje się skonstruowany system, a nie rzeczywis-

⁶⁸ Zob. S a d o w s k i. *Podstawy ogólnej teorii systemów* s. 100 nn.

⁶⁹ Wśród innych autorów zajmujących się problematyką kryteriów systemów możemy wskazać: L. von Bertalanffy’ego, S. Beera, A. J. Ujemowa, G. Klira, A. Hala i R. Fagena. Autorzy ci zwykle nie uzasadniają przyjętych zasad klasyfikacji czy wyróżnionych kryteriów.

tość⁷⁰, zaś odniesiony do rzeczywistości rzeczywistość tę modeluje, zamiast odpoznawać. (3) Powszechnym też staje się fakt zapoznania we współczesnej nauce (a także i filozofii) przedmiotowych racji ujęć systemowych i systemowości poznania, których „źródłem” jest sama rzeczywistość (byt). (4) Ponadto, w ramach interpretacji systemowych następuje ontologizacja (uprzedmiotowienie) sposobu poznania i metody poznania. Ta praktyka zostaje przeniesiona także do filozofii i matematyki. (5) Scjentyistyczna interpretacja pojęcia „system” staje się nowym źródłem aprioryzmów i idealizmów poznawczych we współczesnej filozofii. (6) Natomiast generalna tendencja do ujednoznaczniania pojęcia „system” (a stąd redukcjonizm) pociąga za sobą „zaprzepaszczenie” (zaprzeczenie) u podstaw tego, co z natury poznania systemowego powinno wynikać, a mianowicie otwartości i powszechności. (7) Z drugiej strony szczegółowe analizy i wieloaspektowe determinacje pojęcia „system”, jakie odnajdujemy na terenie nauk szczegółowych, pozwalają nam ostrzej dojrzeć specyfikę systemu metafizyki i dokonać jego wyodrębnienia.

Samego faktu wyodrębnienia pojęcia „system metafizyki” nie należy traktować jako przeciwstawienie innym pojęciom systemu. Chodzi raczej o wskazanie na autonomiczne (w stosunku do innych nauk) pojęcie systemu, jakim operujemy w metafizyce, oraz jego relację do innych pojęć systemu, jaki występuje w różnych naukach, a także i w filozofii (metafizyce).

⁷⁰ „Głównym zadaniem badań systemowych – pisze A. J. Ujemow – jest ustalenie, które kombinacje cech (kryteriów) występują najczęściej i które występują we wszystkich przypadkach”. Rozpatrując przykładowo siedem następujących cech systemów: jednorodność, elementarność, minimalność, niezupełność, uporządkowanie, immanentność i autonomiczność. Na ich podstawie wyróżnia typy systemów. I tak, „systemem jednorodnym nazywamy system składający się z elementów. Systemem elementarnym taki, którego żaden element nie jest w danym systemie rozpatrywany jako system. Systemem minimalnym nazywamy ten, który przestaje być systemem po zlikwidowaniu choćby jednego elementu. Systemem niezupełnym jest taki, do którego można dołączyć nowe elementy nie powodując przekształcenia danego systemu w inny. Systemy zupełne nie pozwalają na przyłączenie nowych elementów” itd. Zob. A. J. U j e m o w. *Systemy i badania systemowe*. Warszawa 1973 s. 67-68.

ON THE AUTONOMY OF THE „SYSTEM” OF METAPHYSICS (PART 1.)

S u m m a r y

In this paper, we present a wide context of the use of the word a „system”. We take into account a lexical interpretation of the word a „system”, its philosophical-pragmatic and scientific context as well, in order to show the basis of its meaning.

As a result, we can say that the word „system” has, first of all, an analogical meaning. In the sciences, we see a tendency of the univocation of this term. As a consequence, we observe the reduction of metaphysical cognition to a way of cognition in another sciences which is a danger to metaphysical realism. Therefore, we have to look for the basis of the autonomy of a „system” of metaphysics.

Summarized by Andrzej Maryniarczyk